

Các hình thức tập trung ruộng đất hợp lý để công nghiệp hóa nông nghiệp

LÊ TRỌNG

Tập trung ruộng đất là một biểu hiện về quan hệ sản xuất phù hợp với tính chất và trình độ phát triển của lực lượng sản xuất trong quá trình công nghiệp hóa nông nghiệp theo hướng chuyên môn hóa, hoặc chuyên môn hóa kết hợp hợp lý các cây trồng, vật nuôi để sản xuất nông sản hàng hóa, đáp ứng yêu cầu của thị trường trong và ngoài nước. Bài viết khái quát một số hình thức tập trung ruộng đất của nước ta và đề xuất một số giải pháp thúc đẩy việc tập trung ruộng đất hợp lý để công nghiệp hóa nông nghiệp.

Trong quá trình tập trung ruộng đất để công nghiệp hóa, Đảng và Nhà nước ta nhấn mạnh: phải chọn hình thức hợp lý tạo điều kiện thuận lợi cho nông dân có việc làm, có đời sống tốt hơn, xóa đói giảm nghèo nhanh hơn và bền vững. Từng bước giảm dần khoảng cách giàu nghèo giữa các hộ, giữa thành thị và nông thôn.

1. Về hình thức

Qua nghiên cứu thực tế về hình thức tập trung ruộng đất của nước ta để thực hiện công nghiệp hóa đã cho thấy:

1) Nhiều nhà nông đã tập trung ruộng đất bằng cách thuê đất công - tư, mua, mượn hoặc được giao, được thừa kế, cho... để phát triển kinh tế trang trại có qui mô từ nhỏ đến lớn. Đây là hình thức đầu tiên được hình thành từ những năm 80 của thế kỷ XX - tác giả đã nghiên cứu, viết giáo trình giảng dạy, xuất bản sách⁽¹⁾.

2) Dồn điền, đổi thửa giữa các nông hộ để phát triển kinh tế nông hộ, có dịch vụ của hợp tác xã nông nghiệp, đang là hình thức phổ biến mà nhiều tỉnh đã và đang làm (như: Quảng Nam, Quảng Ngãi, Thái Bình...). Đó là một yêu cầu của tập trung ruộng đất để thực hiện cơ giới hóa có hiệu quả bước đầu, sau đó có thể chọn hình thức hợp tác liên kết sản xuất, kinh doanh (như ở thôn Vĩ Hà - Hà Nam) để có hiệu quả cao hơn.

3) Hộ tự nguyện góp đất, vốn mua máy lập tổ hợp tác sản xuất (có hỗ trợ vốn của Nhà nước bằng 45% số vốn mua máy) thực hiện cơ giới hóa nông nghiệp theo hướng: liên đồng, cùng trà, tăng hiệu quả minh bạch cho từng hộ theo mức tập trung đất và vốn của mỗi hộ như ở thôn Vĩ Hà, xã Bình Minh (Bình Lục, Hà Nam) đang làm gần như một công ty cổ phần nhỏ. Đây là một hình thức tập trung hợp lý, hoàn thiện dần từ thấp đến cao, từ ít đến nhiều, từ nông đến sâu và tiến tới từ hợp tác sản xuất đến chế biến và tiêu thụ sản phẩm trên cơ sở liên kết nông - công - thương. Hình thức này hợp lý hơn cả trong tương lai và thỏa mãn được đầy đủ các yêu cầu của tập trung ruộng đất.

4) Ruộng đất đã tập trung trong các nông, lâm trường của Nhà nước, trong đó, những nông, lâm trường quản lý, kinh doanh tốt và những cơ sở giống quốc gia (như cơ sở giống bò, giống gia cầm ở Ba Vì, Hà Nội...) thì được củng cố và phát triển, còn những nông, lâm trường quản lý kém, làm ăn thua lỗ thì đã và đang cổ phần hóa, hoặc thực hiện công tư hợp doanh.

Lê Trọng, PGS.TS., Trường Đại học Kinh tế quốc dân.

(1) PGS. TS Lê Trọng: *Phát biểu và quản lý trang trại trong kinh tế thị trường*. Nxb Nông nghiệp, 1993, tái bản năm 2000, 2006 v.v...

5) Trong ngành mía đường có một hình thức tập trung ruộng đất trồng mía của nông dân xung quanh nhà máy đường của Công ty đường Bourbon của Pháp đóng tại Tây Ninh và Gia Lai. Đây là một hình thức tập trung ruộng đất theo nguyên tắc: "Liên đồng, cùng trà, khác chủ" trên cơ sở liên kết nông - công - thương, thực hiện sản xuất nguyên liệu mía của nông dân, chế biến và tiêu thụ đường của Công ty có hiệu quả kinh doanh cao. Nông dân được Công ty hướng dẫn lập hồ sơ độ phì đồng ruộng, phân tích đất để bón phân hợp lý, thực hiện quy trình kỹ thuật trồng, công khai hóa ngày trồng - tháng đốn, đầu tư giống mới, máy cày làm đất, phân, thuốc phòng trừ sâu bệnh và có hợp đồng mua mía bảo đảm giá mua có lãi thỏa đáng, tạo độ tin cậy cao cho nông dân phát triển sản xuất mía nguyên liệu cho nhà máy.

6) Trong ngành cà phê: có hình thức hộ nông dân góp vốn cổ phần bằng đất vào công ty cổ phần như ở Công ty Cà phê Thái Hòa (Lạc Sơn, Hòa Bình). Đây là một hình thức mới, có nội dung là hộ nông dân trong vùng cà phê góp đất (có chủ cụ thể) tính thành vốn vào công ty để trồng cà phê. Công ty bỏ vốn đầu tư xây dựng cơ bản vườn cà phê (cây giống, phân, nước... đến khi vườn cà phê đưa vào kinh doanh ổn định) khoảng 80 triệu đồng/ha; hướng dẫn kỹ thuật trồng mới, sản xuất, tiến lên có nhà máy chế biến và tiêu thụ toàn bộ sản phẩm, thực hiện công nghiệp hóa liên hoàn để đạt hiệu quả cao. Hộ nông dân sau khi góp vốn bằng đất là thành viên của công ty, được hưởng chế độ theo quy định; được bố trí làm việc theo khả năng của từng người trên nguyên tắc "ai làm nhiều thì được hưởng nhiều". Tuy vậy, khi hộ nào thấy cần rút vườn cà phê của mình ra khỏi công ty để tự sản xuất thì trả lại phần vốn đầu tư trồng mới (xây dựng cơ bản) cho công ty; hộ tự sản xuất (có sự giúp đỡ kỹ thuật và ứng vật tư của công ty) bán nguyên liệu cà phê cho công ty... theo hợp đồng.

7) Trong vùng sản xuất lúa đã hình thành công ty đầu tư tổ chức liên kết "4 nhà" để sản xuất lúa giống, mà hộ nông dân có đất sản xuất trong vùng là vệ tinh. Ví dụ: ở huyện Thoại Sơn (tỉnh An Giang), hộ nông dân đã làm vệ tinh sản xuất lúa giống nguyên chủng bán theo hợp đồng cho Công ty TNHH Vĩnh Lợi. Hộ sẽ nhận được ưu đãi là có cán bộ của Viện Lúa đồng bằng sông Cửu Long hỗ trợ kỹ thuật; công ty cung cấp phân, thuốc trừ sâu, đến cuối vụ bán lúa giống cho công ty mới được thanh toán, mà lãi lại cao hơn 25% so với làm lúa giống thông thường ở ngoài.

Ngoài những hình thức chủ yếu trên, trong những năm gần đây nhiều tỉnh đã thu hồi đất sản xuất nông nghiệp, lâm nghiệp của nông dân để giao cho các công ty tập trung hàng trăm, hàng nghìn ha nuôi trồng hải sản, trồng rừng... dõm, làm dự án treo, xây sân golf... trá hình cả trên những nơi là "bờ xôi, ruộng mật". Hậu quả ở những nơi đó đã đẩy hàng nghìn hộ nông dân ra lề đường, dẫn đến cảnh đói nghèo, thất học, ốm đau.

Từ thực tế của những hình thức tập trung ruộng đất chủ yếu nêu trên, để bước đầu có thể đánh giá được những hình thức hợp lý trong quá trình thực hiện công nghiệp hóa, hiện đại hóa nông nghiệp, chúng ta cần nghiên cứu rút kinh nghiệm của một số nước đi trước mà ta có thể vận dụng trong những điều kiện cho phép. Qua nghiên cứu, chúng tôi thấy có một sự khác biệt đáng kể về sự tập trung ruộng đất ở Nhật Bản, Đài Loan, Hàn Quốc với các nước Âu, Mỹ là qui mô đất nông hộ ban đầu công nghiệp hóa.

Các nước Âu, Mỹ qui mô ruộng đất ban đầu của mỗi chủ sản xuất có thể lên tới hàng trăm, hàng nghìn ha; nhưng ở Nhật Bản, Đài Loan, Hàn Quốc qui mô ruộng đất của nông hộ ban đầu đa số chưa vượt quá 10 ha. Trong quá trình công nghiệp hóa, Nhật Bản đến năm 1986 thời kỳ hoàn thành cơ khí hóa nông nghiệp, bình quân ruộng đất của nông hộ cũng chỉ là 1,24 ha. Đài Loan năm 1986

hoàn thành cơ khí hóa nông nghiệp bình quân ruộng đất nông hộ khoảng 1 ha. Mà thời gian hoàn thành công nghiệp hóa, hiện đại hóa nông nghiệp của Nhật Bản, Đài Loan, Hàn Quốc chỉ khoảng 25 - 30 năm, bằng trên dưới 1/3 các nước Âu, Mỹ đi trước.

Ngày nay sản xuất hàng hóa lớn, thị trường mở rộng ra cả thế giới, người tiêu dùng đòi hỏi sản phẩm ngày càng khắt khe; chẳng hạn lương thực, thực phẩm không những phải đảm bảo chất lượng mà còn phải đảm bảo an toàn vệ sinh thực phẩm, sản phẩm phải rõ nguồn gốc xuất xứ, người chủ sản xuất và chế biến phải chịu trách nhiệm trước người tiêu dùng. Vậy, để sản xuất ra nguồn nguyên liệu sản phẩm nông nghiệp đạt được những yêu cầu trên, tất yếu phải tổ chức sản xuất trên cơ sở tập trung ruộng đất liền vùng rộng lớn, cùng trà giống, cùng quy trình kỹ thuật gieo trồng, chăm sóc, thu hoạch và tiến tới bảo đảm cả chế biến, lưu thông hàng hóa, có thương hiệu để chủ động sản xuất, có giá thành hạ, lợi nhuận cao, thì Nhật Bản, Đài Loan đã lựa chọn một hình thức tập trung ruộng đất mới để thực hiện sản xuất lớn trên cơ sở "liên vùng, cùng trà, khác chủ" gắn với một cơ sở (xí nghiệp) chế biến hiện đại (sơ hoặc tinh chế) và tiêu thụ sản phẩm, hay một HTX dịch vụ - chế biến - tiêu thụ sản phẩm, hình thành "tổ hợp nông - công - thương". Từ đó, ở mức cao hơn, các hộ có thể dùng ruộng đất để góp cổ phần trong tổ hợp sản xuất, kinh doanh nông nghiệp.

Đến đây, cho thấy, từ 7 hình thức tập trung ruộng đất chủ yếu trong thời kỳ đầu công nghiệp hóa, hiện đại hóa nông nghiệp của ta và qua kinh nghiệm của Nhật Bản, Đài Loan, Hàn Quốc như đã nêu trên, thì:

- Các hình thức tập trung ruộng đất của ta từ 1 đến 7 được hình thành trong những điều kiện lịch sử "đổi mới", tổ chức lại sản xuất nông nghiệp ở quá khứ và nhất là đang vận dụng kinh nghiệm về các hình thức tập trung ruộng đất, thực hiện công nghiệp hóa, hiện đại hóa nông nghiệp của Nhật Bản, Hàn Quốc và Đài Loan nên độ dao động

đang còn lớn. Vì vậy, cần phải có dự án tổng kết, đánh giá ưu, khuyết của mỗi hình thức để có căn cứ cho yêu cầu nhân rộng.

Để so sánh, đánh giá có căn cứ khoa học, cần dựa vào mấy chỉ tiêu kinh tế - xã hội chủ yếu sau:

Một là, trong những vùng có cùng điều kiện về đất đai thì năng suất ruộng đất, năng suất lao động tăng hơn bao nhiêu?

Hai là, trong chuỗi giá trị sản phẩm đến hoàn chỉnh (đến người tiêu dùng) thì mỗi cung đoạn sản xuất - chế biến - tiêu thụ chiếm bao nhiêu %? Tính doanh lợi (lãi kinh doanh) của mỗi phân đoạn có được bao nhiêu? có hài hòa không?

Ba là, mỗi hình thức đã tạo việc làm, nâng thu nhập, góp phần giảm nghèo cho nông dân có ruộng ở mức nào?

Trên cơ sở tổng kết, đánh giá như trên mà có giải pháp nhân rộng những hình thức tập trung ruộng đất hợp lý hơn; đồng thời hoàn thiện chính sách về ruộng đất, về vốn, lãi suất, thuế, kỹ thuật... để phát triển nông nghiệp. Hình thức có tính phổ biến hiện nay, chiếm từ 70 - 80% ruộng đất là *hình thức kinh tế hộ* - đang được dần điều chỉnh để thực hiện cơ giới hóa nhỏ, có khả năng tiến lên thực hiện hình thức lập tổ sản xuất - gần như một công ty nhỏ như ở thôn Vị Hà (Bình Lục, Hà Nam). Bước đầu đã nhận thấy: đây là một hình thức mà tổ chức khuyến nông quốc gia có thể trực tiếp giúp đỡ vốn, kỹ thuật cho cả nông dân khá giả cũng như nông dân còn nghèo khó cũng được hưởng chính sách thực hiện cơ giới hóa toàn bộ, giải quyết được nạn thiếu lao động ngày mùa cho nhiều gia đình nghèo khó, già yếu, hiệu quả được nâng lên, tính ra so với trước, phần doanh lợi trên một sào ruộng tăng lên gấp 5 lần (Báo Nông nghiệp Việt Nam, ngày 16-2-2009), góp phần xóa đói giảm nghèo cho nhiều hộ nông dân; ngoài ra, nó còn là điều kiện tiến tới tổ chức liên kết từ sản xuất đến chế biến, tiêu thụ sản phẩm từ thấp đến cao, từ nhỏ đến lớn (có thể vận dụng tổ chức sản

xuất này cho nhiều loại nông sản hàng hóa).

2. Về giải pháp

Trên cơ sở tổng kết, đánh giá xác định những hình thức tập trung ruộng đất để công nghiệp hóa nông nghiệp có mức độ hợp lý khác nhau, bởi chúng có những ưu, khuyết ở những mức độ khác nhau. Từ đó đối với mỗi hình thức cần chú trọng củng cố, hoàn thiện hoặc bổ sung giải pháp này hay giải pháp khác. Do tính chất và trình độ tập trung ruộng đất, vốn và kỹ thuật (công nghệ) để thực hiện công nghiệp hóa, hiện đại hóa liên hoàn từ sản xuất nguyên liệu đến chế biến và tiêu thụ sản phẩm có thương hiệu (đến người tiêu dùng) hợp thành, nhìn chung hiện nay cần quan tâm đến những giải pháp chủ yếu dưới đây:

Trước hết, Nhà nước cần sửa sai chính sách (bao gồm cả Luật) đất đai, đầu tư công (vốn cho nông thôn) và diệt tham nhũng (với những nội dung mà tác giả đã trình bày tại Hội thảo khoa học ở thành phố Huế ngày 13-14/12/2008).

Hai là, trong các hình thức 4, 5, 6, 7, có mối quan hệ giữa "4 nhà" thì Nhà nước cần xem xét:

- Hình thức 4: về cách tính giá đất hoặc các vườn cây để cổ phần hóa và tỷ lệ mỗi công nhân, mỗi cán bộ các cấp trong nông lâm trường được nhận phần cổ phần hóa. Vì điều này có quan hệ đến lợi ích kinh tế giữa Nhà nước, cán bộ và công nhân.

- Hình thức 6: cần quan tâm cách tính giá đất cho thuê, giá đất để góp vốn cổ phần hóa vào các công ty để xem xét lợi ích kinh tế giữa hộ nông dân có đất và công ty có vốn, có kỹ thuật cao có hài hòa không? Từ đó có giải pháp hoàn thiện.

- Hình thức thứ 5 (kinh doanh mía) và thứ 7 (kinh doanh lúa giống) có sự liên kết kinh doanh giữa hộ nông dân và công ty. Vì vậy Nhà nước cần nghiên cứu xem xét sự phân bổ lợi ích kinh tế (doanh lợi) giữa các cung đoạn trong chu trình nông - công -

thương, đặc biệt là lợi ích giữa nông dân và công ty có hài hòa không? để có hướng hoàn thiện trong phát triển.

Ba là, như trên đã nói, trong các hình thức tập trung ruộng đất của ta hiện nay để thực hiện công nghiệp hóa, hiện đại hóa nông nghiệp, tác giả thấy hình thức tập trung ruộng đất, vốn của nông hộ để tổ chức sản xuất thực hiện cơ giới hóa có sự giúp đỡ trực tiếp về vốn và kỹ thuật của khuyến nông quốc gia như ở thôn Vị Hà, xã Bình Minh (Bình Lục - Hà Nam) đang làm là hợp lý. Đặc biệt hình thức này có khả năng nhân rộng cao, thu hút phần lớn nông hộ ở khắp nơi đang dồn điền đổi thửa, nhất là ở nơi đất ít người đông, công cụ sản xuất, kỹ thuật canh tác còn lạc hậu, năng suất lao động còn thấp; đồng thời, nó còn là điều kiện để tiến lên tổ chức liên kết sản xuất - chế biến - tiêu thụ sản phẩm có thương hiệu cho nhiều loại nông sản hàng hóa. Để phát triển hình thức này, nhìn chung, có thể áp dụng những giải pháp chủ yếu dưới đây:

- Phải có cán bộ có tâm huyết, có trình độ như cán bộ khuyến nông đã làm ở Vị Hà: có giải pháp trao đổi, thảo luận trực tiếp với nông dân từ ít đến nhiều chủ hộ để có nhận thức về các lợi ích của tập trung ruộng đất lập tổ hợp tác sản xuất (gần như một công ty cổ phần nhỏ) theo hướng cơ giới hóa... để họ tự nguyện.

- Nhà nước cần có chính sách hỗ trợ vốn trực tiếp cho nông dân như:

- Vốn cho nông dân mua máy thực hiện cơ giới hóa ở Vị Hà là 90.000 đ/sào bằng 45%, nhưng khi nhân rộng thì có thể ở mức từ 25 đến 50% (theo tiêu chí loại hộ, thôn, xã: nghèo nhất, trung bình hoặc khá giả).

- Kinh phí tạo nghề (nông - công - thương) hợp với yêu cầu.

- Kinh phí cho một số chủ hộ đi tham quan (ví dụ đến Vị Hà hoặc một nơi nào đó) học tập để về áp dụng, nhất là lúc ban đầu.

- Chính sách tín dụng, lãi suất ngân hàng cho nông dân, cho tổ hợp tác, hợp tác xã sản

xuất - dịch vụ nông nghiệp vay và thuế kinh doanh v.v...

• Trong hình thức hợp tác tổ chức sản xuất này, cần có quy chế tập trung ruộng đất, góp vốn (theo đầu sào... như cổ phần), chi phí vật tư, lao động sản xuất, kinh doanh và phân chia sản phẩm, tiền làm ra minh bạch trong mỗi vụ và cả năm cho mỗi hộ theo mức ruộng đất và vốn mà mỗi hộ đã góp.

Bốn là, đặc biệt lưu ý Nhà nước phải cấm tập trung ruộng đất để phát triển địa chủ mới, để phát triển tư sản mại bản, hoặc thu hồi đất theo kiểu lừa dối nông dân (như bài 11 "Nhớ ruộng", Báo Nông nghiệp Việt Nam ngày 18-3-2009), hay bắt bí hộ đói nghèo, gặp nạn... để mua rẻ đất tích tụ, hoặc thu hồi đất "bờ xôi ruộng mật" giả làm sân golf, lập dự án treo, rồi làm mất bằng phân lô để bán thu lời làm giàu bất chính, kể cả để làm công nghiệp của công ty trong hoặc ngoài nước vì lợi ích riêng của các nhóm có quyền lực (định giá đất quá rẻ, rồi cưỡng chế lấy đất của nông dân), dẫn đến đẩy nông dân ra lề đường gây nên đói - dốt - bệnh, không có lối thoát là điều quyết tránh. Nhà nước ngay từ bây giờ cần quản lý và có chính sách nghiêm cấm tập trung đất theo các hình thức nguy hại này...

Đây là vấn đề rất rộng lớn, đã và đang diễn ra rất phong phú trong thực tiễn. Trong quá trình nghiên cứu, tác giả xin trình bày những suy nghĩ bước đầu, đồng thời có một số kiến nghị về giải pháp như trên. Với hy vọng góp phần nhỏ vào sự nghiệp Công nghiệp hóa, hiện đại hóa nông nghiệp, nâng cao đời sống nông dân và từng bước xây dựng nông thôn mới ngày càng phồn thịnh./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. PGS.TS Lê Trọng: *Phát triển và quản lý trang trại trong kinh tế thị trường*. Nxb Nông nghiệp, 1993, tái bản 2000, 2006, v.v.
2. PGS.TS Lê Trọng, Nguyễn Minh Ngọc: *Phụ nữ nông thôn với công nghiệp hóa, hiện đại hóa*. Nxb Nông nghiệp, 2005.
3. PGS.TS Lê Trọng: *Bí quyết phát triển "tam nông" phải bắt đầu sửa sai từ chính sách ruộng đất, đầu tư công và diệt tham nhũng*. Hội thảo tại Huế ngày 13 - 14-12- 2008.
4. Hà Tuấn: *Sân Gôn ... dôn dân!* Báo Nông nghiệp Việt Nam, ngày 20-5-2008.
5. Nguyễn Văn Thước: *Ngăn chặn "dự án treo"*. Báo Nhân dân, ngày 18-2-2009.
6. Tướng Đồng Sỹ Nguyên: *Cho nước ngoài thuê đất rừng là rất nguy hiểm*. Báo Tiền Phong, ngày 1-3-2010.